

Τόμ. 3 (1998)

A. Καραθανάση-Κατσαούνου (A. Karathanasi-Katsaounou)

doi: [10.12681/icw.18180](https://doi.org/10.12681/icw.18180)

Copyright © 2018, Ερευνώντας τον κόσμο του παιδιού

Άδεια χρήσης [Creative Commons Αναφορά-Μη Εμπορική Χρήση 4.0](#).

Καραθανάση-Κατσαούνου (Α. Karathanasi-Katsaounou) Α. (1998). Η Παιδική Ζήλια. *Ερευνώντας τον κόσμο του παιδιού*, 3, 186–205. <https://doi.org/10.12681/icw.18180>

Η Παιδική Ζήλια

1. Εισαγωγή

Οι σχέσεις, που αναπτύσσονται μεταξύ αδερφών, χαρακτηρίζονται από θετικά καθώς επίσης και αρνητικά συναισθήματα. Τα ποικίλα αυτά συναισθήματα έχουν τη βάση τους στη συναισθηματική αμφιθυμία, η οποία σύμφωνα με τη M. Klein (Klein, La Riviere, x.x.) διαμορφώνεται και κυριαρχεί στη συναισθηματικότητα του παιδιού από τη βρεφική ηλικία. Από την ηλικία αυτή καθώς και από τη σχέση βρέφους - μητέρας, διαμορφώνεται η διπολική συναισθηματική αμφιθυμία:

Από τη μία πλευρά η αγάπη προς τη μητέρα, η οποία ικανοποιώντας τις ανάγκες του βρέφους βιώνεται ως καλό αντικείμενο και από την άλλη, το μίσος προς τη μητέρα, η οποία ικανοποιώντας ελλιπώς ή πλημμελώς τις ανάγκες του βρέφους βιώνεται ως κακό αντικείμενο.

Έτσι η πρώτη μορφή αγάπης του βρέφους προς τη μητέρα είναι ήδη διαταραγμένη στις ρίζες της από τις καταστρεπτικές τάσεις. Η αγάπη και το μίσος επιδίδονται σε μια μάχη - μέσα στο μυαλό του παιδιού -, η οποία μπορεί να διαρκέσει σε όλη του τη ζωή και να αποτελέσει πηγή κινδύνου για όλες τις ανθρώπινες σχέσεις (Klein, La Riviere, x.x.).

Η διαμάχη αυτή, αγάπης και μίσους, αρχίζει συγχρόνως με την εγκαθίδρυση

των σχέσεων μεταξύ παιδιού και γονέων, έχει δε ως αποτέλεσμα την ύπαρξη δίπλα στη θετική όψη - την αγάπη του παιδιού για τους γονείς - και στοιχείων αντιπαλότητας προς αυτούς. Το μίγμα αυτό, των θετικών και αρνητικών συναισθημάτων, πρόκειται να εκδηλωθεί αργότερα και στη σχέση του παιδιού με τα αδέρφια του.

Το γεγονός αυτό θα έχει ως αποτέλεσμα τη δημιουργία σχέσεων ανταγωνισμού και συγκρούσεων μεταξύ αδερφών. Οι συγκρούσεις αυτές οφείλονται κυρίως στην αδερφική ζήλια, η οποία αρχίζει να γεννιέται και να αναπτύσσεται στη συνέχεια. Έτσι το παιδί είναι τόσο περισσότερο έντονα ζηλιάρικο προς τ' αδέρφια του στο βαθμό που αυτά αποτελούν ανταγωνιστές του όσον αφορά την αγάπη των γονέων του (Καραθανάση, 1993).

Η συναισθηματική αυτή αμφιθυμία ή διττότητα, η οποία χαρακτηρίζει τη συναισθηματικότητα του παιδιού, θεωρείται φυσιολογική και εκφράζεται με δύο κυρίως όψεις:

1. Τη θετική, που είναι η συμπάθεια και η αγάπη, η οποία εκφράζεται με την επιθυμία του ατόμου να δώσει, να προσφέρει, να βοηθήσει τον άλλο, και,

2. Την αρνητική, που είναι η ζήλια, η οποία εκφράζεται στην επιθυμία του ατόμου να πάρει, να ιδιοποιηθεί.

Με άλλα λόγια, η θετική όψη είναι η αγάπη η οποία προσφέρει και η αρνητική είναι η αγάπη η οποία ζητά να πάρει.

Έτσι η ζήλια, η οποία θα μπορούσε να οριστεί ως: *«αρνητικό συναίσθημα το οποίο είναι αποτέλεσμα βίωσης συναισθηματικής στέρησης»*, ψυχολογικά ερμηνεύεται, εκτός από την άποψη της Μ. Klein, και από την Ψυχαναλυτική Σχολή (Abraham, 1965).

Η Σχολή αυτή υποστηρίζει ότι μεταξύ των χαρακτηριστικών γνωρισμάτων του «στοματικού» χαρακτήρα είναι και η απληστία, η οποία εκφράζεται και στο συναισθηματικό επίπεδο με κτητικές τάσεις, καθώς και με τη ζήλια.

Η ζήλια θεωρείται (Isaacs, 1959) σαν ένα πραγματικό και φυσιολογικό φαινόμενο της παιδικής συναισθηματικότητας, ως μία μορφή της παιδικής συμπεριφοράς. Το παιδί είναι ζηλιάρικο, τόσο μέσα στις ολιγομελείς όσο και μέσα στις πολυμελείς οικογένειες. Εκείνο που διαφέρει είναι ο βαθμός της ζήλιας, ο οποίος είναι σύμφωνος με τις εκάστοτε οικογενειακές συνθήκες, αλλά και την ιδιοσυγκρασία του κάθε παιδιού (Ziman, 1959).

Γενικά τα παιδιά ζηλεύουν διότι είναι αντίπαλα όσον αφορά στην αγάπη, στη στοργή και στην επιδοκimasία των γονέων. Στην προσπάθειά τους για μονοπώληση και διατήρηση της αγάπης αυτής αναπτύσσεται το συναίσθημα της ζήλιας. Αυτό βέβαια γίνεται πιο κατανοητό αν λάβουμε υπόψη τον εγωκεντρικό τρόπο λειτουργίας του μικρού παιδιού και την *«παθητική και κτητική αγάπη»* που το χαρακτηρίζουν. Η ζήλια αρχίζει και αναπτύσσεται από πολύ νωρίς στη ζωή του παιδιού – από τη στιγμή κατά την οποία το παιδί αρχίζει και αποκτήματα υποτυπώδη οργάνωση της ατομικής

του συνειδησης, καθώς επίσης και της συνειδησης των άλλων (Καραθανάση, 1993). Είναι δε αρκετά εμφανής προς το τέλος του πρώτου έτους.

Η ζήλια είναι ένα φαινόμενο, το οποίο γίνεται αντιληπτό από τους γονείς κυρίως από τους τρόπους εκδήλωσης. Αν λάβουμε υπόψη ότι η ζήλια εμπεριέχει τα στοιχεία του θυμού, της επιθυμίας δύναμης, του μίσους, του αισθήματος της στέρησης, της άμιλλας, της λύπης και της ανασφάλειας, κατανοούμε τους λόγους για τους οποίους συνήθως εκδηλώνεται με επιθετικότητα (σωματική ή λεκτική), με παλινδρόμηση (πιπίλισμα δακτύλων, ενούρηση, τρόπος λήψης τροφής, τρόπος ομιλίας), με επίδειξη μεγάλου ενδιαφέροντος, με διαταραχές συμπεριφοράς κ.ά. Επίσης συνήθως το πρωτότοκο εκδηλώνει κάποιες χαρακτηριστικές αντιδράσεις σε συγκεκριμένες χρονικές στιγμές (Masciuch, Kienapple, 1993). Οι γονείς, έχοντας γνώση του γεγονότος αυτού, προσαθούν κυρίως στην περίπτωση του πρωτότοκου να το αντιμετωπίσουν με κατάλληλη προετοιμασία.

Η ζήλια αναπτύσσεται τόσο στο πρωτότοκο όσο και στο δευτερότοκο, καθώς επίσης και στα άλλα παιδιά πολυμελών οικογενειών. Από άποψη στατιστικής συχνότητας η ζήλια είναι συχνότερη στην κατιούσα της μορφή (από το πρωτότοκο προς το δευτερότοκο) παρά στην ανιούσα της (Gratiot - Zazzo, 1973). Στην περίπτωση όμως κατά την οποία το δευτερότοκο παιδί ζηλεύει, η ζήλια του είναι πιο έντονη. Στη δημιουργία της ζήλιας διαδραματίζουν ρόλο οι εξής κυρίως αιτίες:

Οι στάσεις των γονέων, η συναισθηματική στέρηση, το μοίρασμα και οι συ-

γκρίσεις. Οι γονείς προσπαθούν συνήθως – ανάλογα με το επίπεδό τους και την ευαισθησία τους, αλλά και τη γενικότερη ετοιμότητα και δυνατότητά τους να επισημαίνουν και να καταγράφουν τις αντιδράσεις και τις διαφοροποιήσεις των αντιδράσεων των παιδιών τους – να βοηθήσουν στη μείωση της ζήλιας και της ανταγωνιστικότητας των παιδιών τους, χωρίς αυτό να επιτυγχάνεται πάντα. Συνήθως η ζήλια των παιδιών αντιμετωπίζεται με ήπιες ή βίαιες αντιδράσεις από μέρους των γονιών και στις περισσότερες περιπτώσεις δεν επιτρέπουν τη λεκτική έκφρασή της με αποτέλεσμα να συντελούν στην απόθυσή της (Isaacs, 1959, Καραθανάση, 1993). Τα αίτια, οι τρόποι εκδήλωσης, καθώς επίσης και η αντιμετώπιση των παιδιών, συνήθως, διαφοροποιούνται ανάλογα με τη σειρά γέννησής τους.

Γενικά η ζήλια είναι μια πλευρά της παιδικής συναισθηματικότητας, η οποία θα πρέπει να προσεχθεί ιδιαίτερα, διότι οδηγεί συνήθως σε δυσκολία προσαρμογής του παιδιού. Συνήθως όμως γενικεύεται ως μορφή συμπεριφοράς και επεκτείνεται στις σχέσεις του παιδιού με τους συνομηλίκους του και ενδεχομένως αργότερα σε επίπεδο ενηλίκων να παγιωθεί ως μορφή συμπεριφοράς με συνακόλουθα προβλήματα μικρών ή μεγαλύτερων δυσκολιών προσαρμογής.

Επειδή θεωρήσαμε ότι η ζήλια, αν και είναι αρκετά σημαντικό συναίσθημα του παιδικού ψυχικού κόσμου, δεν έχει μελετηθεί στην Ελλάδα, προγραμματίστηκε και διεξήχθη η παρούσα έρευνα με σκοπό να συμβάλουμε όσο είναι δυνατόν από την πλευρά μας στη μελέτη του φαινομένου.

2. Σκοπός

Η έρευνα αυτή αποσκοπεί να δώσει απαντήσεις στα εξής ερωτήματα:

α. Υπάρχει ζήλια μεταξύ αδερφιών και ποια είναι η σχέση μεταξύ ζήλιας και σειράς γέννησης;

β. Πώς διαμορφώνεται η ζήλια; Ποια δηλαδή μπορεί να είναι η πορεία που ακολουθείται στη διαμόρφωση του συναισθήματος της ζήλιας;

γ. Ποιες είναι οι κυριότερες αιτίες που δημιουργούν τη ζήλια μεταξύ αδερφών (πρωτότοκου, δευτερότοκου, τριτότοκου);

δ. Ποια είναι τα κυριότερα συμπτώματα (αντιδράσεις), με τα οποία εκδηλώνεται η ζήλια στα παιδιά (πρωτότοκο, δευτερότοκο, τριτότοκο);

ε. Ποια είναι η στάση των γονέων (αντιμετώπιση), όσον αφορά τη ζήλια των παιδιών τους (πρωτότοκου, δευτερότοκου, τριτότοκου);

στ. Υπάρχει σχέση μεταξύ φύλου παιδιών και ζήλιας;

ζ. Υπάρχουν διαφορές μεταξύ των δύο φύλων όσον αφορά τις αιτίες και τους τρόπους εκδήλωσης της ζήλιας;

Το κοινωνικο-μορφωτικό επίπεδο των γονέων σχετίζεται με την αντίληψη της ύπαρξης ζήλιας των παιδιών τους;

3. Μέθοδος

α. Μέσα συλλογής δεδομένων

Η μέθοδος που χρησιμοποιήθηκε είναι η μέθοδος του ερωτηματολογίου. Το ερωτηματολόγιο συντάχθηκε από την ίδια την ερευνήτρια, αφού ελήφθησαν υπόψη οι σκοποί της έρευνας και τα όσα

αναφέρονται στην εισαγωγή (ζήλια, αίτια, τρόποι εκδήλωσης, αντιμετώπιση), και αποτελείται από 40 κύριες ερωτήσεις (22 για το πρωτότοκο, 8 για το δευτερότοκο, 8 για το τριτότοκο και 2 γενικές, συμπληρωματικές ερωτήσεις.

β. Το δείγμα (πληθυσμός)

Το ερωτηματολόγιο συμπληρώθηκε από 320 μητέρες ηλικίας 25-35 ετών (Μ.Ο. 32,5) εκ των οποίων το μεγαλύτερο ποσοστό είχαν δύο παιδιά (90,3%) και ένα μικρό ποσοστό (9,7%) τρία παιδιά. Το μεγαλύτερο ποσοστό των μητέρων είχαν υψηλό μορφωτικό επίπεδο (25% και 24,3% απόφοιτες Ανωτέρων και Ανωτάτων Σχολών αντίστοιχα), ένα σημαντικό ποσοστό είχαν μέσο μορφωτικό επίπεδο (25,6% και 14,3% απόφοιτες Λυκείου και Γυμνασίου αντίστοιχα) και ένα μικρό ποσοστό είχε χαμηλό μορφωτικό επίπεδο (10,6% απόφοιτες Δημοτικού σχολείου).

Το ερωτηματολόγιο χορηγήθηκε στις μητέρες, διότι θεωρήθηκε ότι περιελάμβανε παρατηρήσεις και πληροφορίες τις οποίες αυτές θα μπορούσαν ευχερέστερα και πληρέστερα να δώσουν.

γ. Διαδικασία συλλογής ερωτηματολογίων (δεδομένων)

Σε συνεργασία της ερευνήτριας με Σχολικούς Συμβούλους της Πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης πραγματοποιήθηκαν συγκεντρώσεις μητέρων στις οποίες παρέστη και η ερευνήτρια. Εκεί εξηγήθηκε στους γονείς η σημασία της έρευνας προκειμένου να συλλεγούν στοιχεία και να μελετηθεί το πρόβλημα της παιδικής ζήλιας στην ελληνική πραγματικότητα.

Στη συνέχεια αφού δόθηκαν οι απαραίτητες για τη σωστή συμπλήρωση του ερωτηματολογίου εξηγήσεις, μοιράστηκαν τα ερωτηματολόγια στις μητέρες, συμπληρώθηκαν και επεστράφησαν στην ερευνήτρια μέσα σε φάκελο. Ένας επίσης αριθμός ερωτηματολογίων χορηγήθηκε από την ίδια την ερευνήτρια σε μητέρες εκπαιδευτικούς (δασκάλες, καθηγήτριες, νηπιαγωγούς) στα Π.Ε.Κ. της περιοχής Αθηνών, όπου διδάσκει.

4. Ευρήματα

Από τα πρώτα ερωτήματα που θέσαμε στην έρευνά μας, ήταν το αν υπάρχει ζήλια μεταξύ αδερφών και ποια είναι η σχέση μεταξύ ζήλιας και σειράς γέννησης. Από την ανάλυση των απαντήσεων, όπως φαίνεται στον Πίνακα 1, διαπιστώνεται ότι:

α. Όσον αφορά το πρωτότοκο, φαίνεται ότι το μεγαλύτερο ποσοστό των πρωτότοκων παιδιών ζηλεύει τα δευτερότοκα αδέρφια του (αγόρια και κορίτσια).

1. Έτσι από τις απαντήσεις της ερώτησης: «Γενικά ποια είναι η γνώμη σας για τη συμπεριφορά του πρωτότοκου παιδιού σας;», φαίνεται ότι το μεγαλύτερο ποσοστό των πρωτότοκων παιδιών (65,9%) ζηλεύει το δευτερότοκο. (Ζήλεψε κάποια στιγμή τώρα όμως όχι, ζηλεύει και εκδηλώνεται, ζηλεύει αλλά δεν εκδηλώνεται).

2. Στις απαντήσεις των σχετικών ερωτήσεων: «αν το πρωτότοκο παιδί σας παρουσίασε στη συνέχεια κάποιες αλλαγές στη συμπεριφορά του», και «αν ναι, ποιες ήταν αυτές οι αλλαγές», φαίνεται

ότι ένας αρκετά μεγάλος αριθμός πρωτότοκων παιδιών (43,1%) παρουσιάζουν αλλαγές στη συμπεριφορά τους μετά τη γέννηση του δευτερότοκου, οι οποίες είναι ενδεικτικές γένεσης ζήλιας. Οι αλλαγές αυτές συνίστανται κυρίως σε: Παλινδρομική συμπεριφορά (ενούρηση, παλινδρόμηση 13,5%), επιθετικότητα (σωματική, λεκτική 12,5%), ξεσπάσματα οργής χωρίς λόγο (11,6%).

3. Στις απαντήσεις των αντίστοιχων ερωτήσεων: «αν το πρωτότοκο παιδί σας εξακολουθεί να παρουσιάζει κάποιες αλλαγές και σήμερα» και «αν ναι, ποιες», φαίνεται ότι, οι παραπάνω αντιδράσεις οι οποίες είναι ενδεικτικές ζήλιας, εξακολουθούν και υπάρχουν μέχρι σήμερα. Μερικές από τις αντιδράσεις αυτές είναι: Ξεσπάσματα οργής και θυμού (11,9%), επιθετικότητα (σωματική, λεκτική 10,3%)

4. Στις απαντήσεις των αντίστοιχων ερωτήσεων: «υπάρχουν συγκρούσεις μεταξύ τους», και «αν ναι, ποιες είναι οι πιο συνηθισμένες απ' αυτές», φαίνεται ότι, πράγματι υπάρχουν πολλές συγκρούσεις μεταξύ τους (60,3%), οι οποί-

ες είναι κυρίως αποτέλεσμα του μοιράσματος των παιγνιδιών (51,3%) και της ανταγωνιστικότητας (7,5%), τα οποία θεωρούνται αιτίες ζήλιας (Καραθανάση, 1993, Gratiot - Zazzo, 1973).

5. Από τις απαντήσεις στην ερώτηση: «σε ποια χρονική περίοδο το πρωτότοκο παιδί σας παρουσίασε αυτές τις αντιδράσεις», συμπεραίνεται ότι το συνολικό ποσοστό των πρωτότοκων παιδιών εκδηλώνει χαρακτηριστικές αντιδράσεις οι οποίες είναι ενδεικτικές της ύπαρξης ζήλιας σε κάποιες συγκεκριμένες χρονικές στιγμές (όταν θήλαζε ή έτρωγε το μωρό, όταν η μητέρα περιποιόταν το μωρό, όταν οι γονείς μιλούσαν με το μωρό). Οι απαντήσεις αυτές έρχονται να επιβεβαιώσουν ότι μια από τις βασικές αιτίες ζήλιας του πρωτότοκου παιδιού είναι η μείωση της γονεϊκής φροντίδας προς αυτό καθώς και η απασχόληση των γονέων με το δευτερότοκο (Ziman, 1959).

6. Από τις απαντήσεις στην ανοικτή ερώτηση: «σημειώστε οτιδήποτε άλλο σχετικά με τις αντιδράσεις του πρωτότοκου παιδιού σας ως προς το δευτερό-

Πίν. 1. Απόλυτη και σχετική (%) συχνότητα απαντήσεων των γονέων για τη συμπεριφορά του πρωτότοκου παιδιού τους

Απάντηση	Συχνότητα	
	N	%
Δεν ζηλεύει καθόλου το δευτερότοκο	84	26,3
Ζήλεψε κάποια στιγμή, τώρα όμως όχι	84	26,3
Ζηλεύει αλλά δεν εκδηλώνεται	49	15,3
Ζηλεύει και εκδηλώνεται	77	24,1
Δεν απάντησε	26	8,1
Σύνολο	320	100

τοκο, οι οποίες τυχόν δεν αναφέρθηκαν παραπάνω», φαίνεται ότι σημαντική αντίδραση του πρωτότοκου παιδιού (11,3%) είναι η ζήλια.

Θα πρέπει να επισημάνουμε ότι στις απαντήσεις της σχετικής ερώτησης: «Γενικά ποια είναι η γνώμη σας για τη συμπεριφορά του πρωτότοκου παιδιού σας (ζηλεύει καθόλου το πρωτότοκο/ζηλεύει κάποια στιγμή τώρα όμως όχι/ζηλεύει, αλλά δεν εκδηλώνεται/ζηλεύει και εκδηλώνεται)», ένα ποσοστό γονέων (26,3%) απαντά ότι το πρωτότοκο δεν ζηλεύει καθόλου το δευτερότοκο. Ίσως αυτό πραγματικά να μην συμβαίνει, αλλά πιστεύουμε ότι οι γονείς αυτοί είναι ανυποψίαστοι όσον αφορά τη ζήλια μεταξύ των παιδιών τους. Ενδεικτικό αυτού του γεγονότος είναι ότι στην ίδια ερώτηση αν συσχετίσουμε την ύπαρξη ή μη ζήλιας με το μορφωτικό επίπεδο των γονέων (Πίνακας 9), οι γονείς της δεύτερης κατηγορίας μόρφωσης (απόφοιτοι Δημοτικού Σχολείου) είναι αυτοί που παρουσιάζουν τα μικρότερα ποσοστά απαντήσεων.

β. Όσον αφορά το δευτερότοκο, φαίνεται ότι το μεγαλύτερο ποσοστό των δευ-

τερότοκων παιδιών ζηλεύει τα πρωτότοκα αδέρφια του. Αυτό συμπεραίνεται από:

1. Τις απαντήσεις στην ερώτηση: «Πιστεύετε ότι το δευτερότοκο παιδί σας ζηλεύει το πρωτότοκο», όπως αυτές καταγράφονται στον πίνακα 2, διαπιστώνεται ότι το μεγαλύτερο ποσοστό των δευτερότοκων παιδιών (59,7%) ζηλεύει το πρωτότοκο.

2. Τις απαντήσεις στην ερώτηση: «Αν ζηλεύει, με ποιον τρόπο εκδηλώνει τη ζήλια του ως προς το πρωτότοκο», από τις οποίες διαπιστώνεται ότι οι συνήθεις εκδηλώσεις ζήλιας των δευτερότοκων παιδιών είναι κατά σειρά προτεραιότητας: αντιγραφή ενεργειών πρωτότοκου (63%), επιθετικότητα (54%), προσπάθεια απόσπασης προσοχής των γονέων (35%).

Σημειώνουμε ότι, οι τρόποι αυτοί αντίδρασης είναι χαρακτηριστικοί της ύπαρξης ζήλιας σε δευτερότοκο παιδί.

Όπως φαίνεται στους πίνακες 1 και 2, περισσότερο ζηλεύουν τα πρωτότοκα παιδιά σε σχέση με τα δευτερότοκα (65,9% και 59,7% αντίστοιχα). Αυτό συμφωνεί με τις υπάρχουσες απόψεις ότι η ζήλια είναι συχνότερη στην κατι-

Πίν. 2. Κατανομή των απαντήσεων των γονέων ως προς το φαινόμενο της ζήλιας μεταξύ των παιδιών τους και ως προς τη σειρά γέννησής τους

Σειρά γέννησης	Θεωρούν πως ζηλεύουν		Θεωρούν πως δεν ζηλεύουν		Δεν απάντησαν	
	N	%	N	%	N	%
Πρωτότοκο	200	65,7	84	26,3	26	8,1
Δευτερότοκο	191	59,7	65	20,3	64	20,0
Τριτότοκο	31	43,1	9	13,7	20	39,2

ούσα της παρά στην ανιούσα της μορφή (Gratiot - Zazzo, 1973).

γ. Όσον αφορά το τριτότοκο, φαίνεται ότι και τα τριτότοκα παιδιά ζηλεύουν (43,1%) τα πρωτότοκα ή δευτερότοκα αδέρφια τους (Πίνακας 2). Επίσης διαπιστώνεται ότι, η ζήλια του τριτότοκου παιδιού κατευθύνεται πιο πολύ προς τα δευτερότοκα αδέρφια, αγόρια και κορίτσια (48,3%), παρά προς τα πρωτότοκα αδέρφια (35,3%). Σημειώνουμε ότι αυτό συμφωνεί με τις υπάρχουσες απόψεις, σύμφωνα με τις οποίες διαμορφώνεται μια συμμαχία μεταξύ πρωτότοκου-τριτότοκου (Ziman, 1959).

Επομένως, βάσει των στοιχείων αποδεικνύεται ότι υπάρχει ζήλια μεταξύ των αδερφών. Επίσης διαπιστώνεται ότι η ζήλια μεταξύ αδερφών είναι πολύ συχνότερη στο πρωτότοκο από ό,τι στο δευτερότοκο και στο τριτότοκο (Πίνακας 1 & 2).

2. Το δεύτερο ερώτημα που θέσαμε για διερεύνηση είναι το πώς διαμορφώνεται η ζήλια.

Η διαμόρφωση αυτού του συναισθήματος, όπως φαίνεται από την ανάλυση των απαντήσεων, ακολουθεί την εξής πορεία:

α. Υπάρχει μια προετοιμασία του πρωτότοκου, όσον αφορά τη γέννηση του δευτερότοκου σε βαθμό ικανοποιητικό (πολύ 41,9%, αρκετά 36,3%), με βασικό μέσο το διάλογο (80,9%).

β. Η προετοιμασία αυτή δημιουργεί μια κατάσταση προσμονής, η οποία γίνεται έκδηλη με αντιδράσεις θετικές, όπως: ιδιαίτερη χαρά (30,9%), ενδιαφέρον (25,6 %), ανυπομονησία (15%), μεγάλη επιθυμία (ήθελε πολύ να γεννηθεί 10,3%).

γ. Στη συνέχεια, με τη γέννηση του δευτερότοκου, εξακολουθούν να υπάρχουν από τη μια πλευρά θετικά στοιχεία, όπως η ιδιαίτερη χαρά (49,7%), το ενδιαφέρον (21,6%), αλλά από την άλλη πλευρά φαίνεται ότι αρχίζουν και διαμορφώνονται και κάποια αρνητικά συναισθήματα, τα οποία αρχίζουν και διαφαίνονται μέσω αλλαγών στη συμπεριφορά.

δ. Κατόπιν εξακολουθούν να υπάρχουν θετικά στοιχεία, όπως η αγάπη, αλλά συγχρόνως όμως, μέσα στην αγάπη αρχίζει και γίνεται έκδηλο το στοιχείο της ανυπομονησίας (αγάπη-ανυπομονησία 34,1%) και αρχίζει να δημιουργείται μια εσωτερική ένταση. Επίσης εμφανίζονται τα στοιχεία: της περιέργειας (15,6%), της επιθετικότητας (6,9%-εμφάνιση αρνητικών στοιχείων), της αναζήτησης της γονεϊκής συντροφιάς (5,6%), που αποτελεί ένδειξη ανησυχίας, ανασφάλειας, στέρξης, ψυχοσωματικά συμπτώματα (5,9%), που είναι αποτέλεσμα ψυχικών εντάσεων, της έκπληξης, του φόβου (2,5%).

ε. Στη συνέχεια αρχίζει να γίνεται περισσότερο εμφανής η παρουσία αρνητικών στοιχείων, όπως: επιθετικότητας (12,5%), ξεσπασμάτων οργής χωρίς λόγο (11,6%), ενδείξεων λύπης, η οποία συνίσταται σε: (α) απομάκρυνση (3,1%), (β) άρνηση (2,8%), και προσπάθειας επιβολής (68,4%).

Από τα στοιχεία αυτά θα λέγαμε ότι η πορεία που ακολουθεί η διαμόρφωση του συναισθήματος της ζήλιας είναι:

προετοιμασία \Rightarrow προσμονή \Rightarrow θετικές προσμονές \Rightarrow θετικές εκδηλώσεις υποδοχής \Rightarrow εμφάνιση στοιχείων ανησυχίας, ανυπομονησίας \Rightarrow δημιουργία αρνητικών στοιχείων: επιθετικότητα, θυ-

μός, λύπη, επιθυμία επιβολής, μίσος. Από την εξέλιξη της ζήλιας, όπως φαίνεται από τις απαντήσεις, επιβεβαιώνεται ότι μέσα στη ζήλια συνυπάρχουν θετικά και αρνητικά στοιχεία (Ziman, 1959).

3. Το τρίτο ερώτημα, το οποίο θέσαμε, είναι η διερεύνηση των αιτιών της ζήλιας μεταξύ αδερφών σε σχέση με τη σειρά γέννησης.

Από τις απαντήσεις των μητέρων διαπιστώνουμε ότι οι κυριότερες αιτίες ζήλιας είναι:

α. *όσον αφορά το πρωτότοκο*: η συναισθηματική στέρηση (20,3%), η ανασφάλεια (19,9%) και η μείωση των γονεϊκών φροντίδων (7,5%).

β. *όσον αφορά το δευτερότοκο*: η ύπαρξη προνομίων του πρωτότοκου και η υπεροχή του (19,4%), η ενασχόληση των γονιών με το πρωτότοκο (14,7%) και η έκφραση του θαυμασμού των γονιών προς το πρωτότοκο (11,3%).

γ. *όσον αφορά το τρίτοτοκο*: η εντύπωση ότι παραμελείται από τους γονείς του (33,3%) και το γεγονός ότι τα μεγαλύτερα αδέρφια έχουν – λόγω ηλικίας – αποκτήσει περισσότερα προνόμια (11,7%).

4. Το τέταρτο ερώτημα αφορά τα συμπτώματα με τα οποία εκδηλώνεται η ζήλια στα παιδιά, σε σχέση με τη σειρά γέννησης.

Από τις απαντήσεις των μητέρων φαίνεται ότι η ζήλια εκδηλώνεται:

α. *στο πρωτότοκο*: με παλινδρομικές μορφές συμπεριφοράς (13,5%), επιθετικότητα (12,5%) και ξεσπάσματα οργής (11,6%)

β. *στο δευτερότοκο*: με προσπάθεια μίμησης του πρωτότοκου (19,7%), επιθε-

τικότητα (16,9%) και προσπάθεια πρόκλησης προσοχής (10,9%)

γ. *στο τρίτοτοκο*: με επιθετικότητα (13,7%), γκρίνια (13,7%), συνεργασία (7,8%) και πρόκληση προσοχής (5,8%).

5. Το πέμπτο ερώτημα αναφέρεται στη στάση των γονέων ως προς τη ζήλια των παιδιών τους, τόσο στην περίπτωση της ύπαρξης των ενδεικτικών της αντιδράσεων, όσο και στην περίπτωση της ανοιχτής έκφρασής της.

α. Στην περίπτωση της *ύπαρξης των ενδεικτικών αντιδράσεων της ζήλιας*, διαπιστώνεται ότι η στάση των μητέρων ως προς αυτές είναι, στο μεγαλύτερο ποσοστό της, θετική (78,2%).

β. Στην περίπτωση *ανοιχτής έκφρασης της ζήλιας*, από τις απαντήσεις των μητέρων φαίνεται ότι το μεγαλύτερο ποσοστό των παιδιών δεν εκφράζει ανοιχτά τη ζήλια για τα αδέρφια του (πρωτότοκο 60,9%, δευτερότοκο 45,5%, τρίτοτοκο 19,6%). Στην περίπτωση κατά την οποία η ζήλια εκφράζεται ανοιχτά, τότε η αντιμετώπισή της είναι στο μεγαλύτερο ποσοστό της θετική (37,2%).

Στο σημείο αυτό έχει σημασία να επισημάνουμε τους τρόπους τους οποίους χρησιμοποιούν οι γονείς ως μέσο τιμωρίας, σε περίπτωση κατά την οποία το πρωτότοκο παιδί τους εκφράζει ανοικτά τη ζήλια του.

Από τις απαντήσεις διαπιστώνεται ότι τα μέσα αυτά είναι η στέρηση εξόδου (3,1%), η απομόνωση (0,9%), η στέρηση τηλεόρασης-παιγνιδιών και η επίπληξη (0,6% αντίστοιχα).

6. Το έκτο ερώτημα, το οποίο θέσαμε, είναι αν υπάρχει σχέση μεταξύ του φύλου και της ζήλιας, δηλ. κατά πόσον το

φύλο επηρεάζει τη δημιουργία περισσότερης ή λιγότερης ζήλιας.

Όπως φαίνεται από τις απαντήσεις στον πίνακα 3 διαπιστώνουμε ότι:

Όσον αφορά το πρωτότοκο.

Τα πρωτότοκα παιδιά, αγόρια και κορίτσια, ζηλεύουν στον ίδιο βαθμό (71,7%, και 71% αντίστοιχα).

Όσον αφορά το δευτερότοκο

Τα δευτερότοκα κορίτσια ζηλεύουν περισσότερο από τα δευτερότοκα αγόρια (76% και 72,5% αντίστοιχα).

Όσον αφορά το ίδιο φύλο

Στην περίπτωση των κοριτσιών: Τα δευτερότοκα κορίτσια ζηλεύουν περισσότερο από τα πρωτότοκα κορίτσια (71,0% έναντι 76,0%).

Στην περίπτωση των αγοριών: Δεν υπάρχει ιδιαίτερα σημαντική διαφορά. Φαίνεται ότι ζηλεύουν ελάχιστα περισσότερο τα δευτερότοκα αγόρια (72,8% έναντι 71,1% αντίστοιχα).

Όσον αφορά το τρίτοτοκο

Τα τρίτοτοκα αγόρια φαίνεται ότι ζηλεύουν περισσότερο από τα τρίτοτοκα κορίτσια (37,2% και 29,4% αντίστοιχα).

7. Το έβδομο ερώτημα που θέσαμε είναι η σχέση μεταξύ φύλου παιδιών, αιτιών ζήλιας και τρόπων εκδήλωσης.

Όσον αφορά τα αίτια

Πρωτότοκο

Από τις απαντήσεις στον Πίνακα 4, διαπιστώνουμε ότι:

Το φύλο σχετίζεται με τις αιτίες της ζήλιας (τιμές του χ^2 στατιστικά σημαντικές στο επίπεδο του 0.5). Αναλυτικότερα:

– Τόσο τα αγόρια όσο και τα κορίτσια ζηλεύουν, διότι νιώθουν ανασφαλή και βιώνουν συναισθηματική στέρηση (ανασφάλεια, πιστεύουν ότι δεν τα αγαπάνε). Τα αγόρια το βιώνουν αυτό σε πολύ μεγαλύτερο βαθμό σε σχέση με τα κορίτσια (23,0% και 8,2% αντίστοιχα).

– Υπάρχει μείωση των γονεϊκών φροντίδων (δευτερος λόγος στη σειρά και στα δύο φύλα), σε ποσοστό μεγαλύτερο στα αγόρια (9,6% και 5,4% αντίστοιχα στα κορίτσια).

– Σε τρίτη σειρά για τα αγόρια ακολουθεί η αιτία ότι το θεωρούν μεγάλο (3,4%) και για τα κορίτσια υπάρχει ο λόγος ότι του επιβάλλουν να ασχολείται με το μωρό (4,3%).

Πίν. 3. Κατανομή των απαντήσεων των γονέων για τη ζήλια των πρωτότοκων παιδιών ως προς το φύλο των παιδιών

Απάντηση	Αγόρια		Κορίτσια		Σύνολο	
	N	%	N	%	N	%
Δεν ζηλεύει	51	28,3	33	29,0	84	28,6
Ζήτηψε, αλλά όχι τώρα	42	71,7	42	71,0	84	28,6
Ζηλεύει χωρίς να εκδηλώνεται	35		14		49	16,7
Ζηλεύει και εκδηλώνεται	52		25		77	26,1
Σύνολο	180	100	114	100	294	100

– Η τέταρτη κατά σειρά αιτία και για τα δύο φύλα είναι ότι υποχρεώνονται να μοιραστούν (2,8% και 2,5% αντίστοιχα).

– Η πέμπτη κατά σειρά αιτία για τα αγόρια είναι ότι του επιβάλλουν να ασχολείται με το δευτερότοκο (1,6%), ενώ στην αντίστοιχη σειρά με το ίδιο ποσοστό (1,6%) είναι για τα κορίτσια το ότι το θεωρούν μεγάλο.

Δευτερότοκο

Όπως φαίνεται από τις απαντήσεις στον Πίνακα 5 διαπιστώνουμε ότι:

– Τα κορίτσια ζηλεύουν σε μεγαλύτερο βαθμό διότι πιστεύουν ότι τα πρωτότοκα έχουν περισσότερα προνόμια (24,2%), ενώ τα αγόρια επίσης ζηλεύουν για τον ίδιο λόγο, αλλά σε μικρότερο πο-

σοστό (13,3%). Μια άλλη επισήμανση είναι η ζήλια των παιδιών εξαιτίας του ότι οι μητέρες ασχολούνται περισσότερο με το πρωτότοκο (ποσοστό 13,3% για τα αγόρια και 15,2% για τα κορίτσια). Ο λόγος αυτός έρχεται δεύτερος για τα κορίτσια διότι, σε ίδιο ποσοστό αυτά, πιστεύουν ότι οι μητέρες τους εκφράζονται με θαυμασμό για το πρωτότοκο. Αντίθετα το ποσοστό για τον ίδιο λόγο στα αγόρια είναι μόνο 6,7%.

Ακολουθούν οι λόγοι «Το υποχρεώνω να φορά ρούχα του πρωτότοκου» (4,2% και 3,6% αντίστοιχα) καθώς και «Δεν ασχολούμαι όσο πρέπει μαζί του» (3% και 1,2% αντίστοιχα).

Τριτότοκο

Από τον Πίνακα 5 φαίνεται ότι:

Πίν. 4. Κατανομή των πιθανών αιτίων ζήλιας των πρωτότοκων παιδιών όπως προέκυψαν από τις απαντήσεις των γονέων, ως προς το φύλο των παιδιών						
Αίτια	Αγόρια		Κορίτσια		Σύνολο	
	N	%	N	%	N	%
Νιώθει ανασφάλεια	52	16,2	13	4,1	65	20,3
Πιστεύει ότι δεν το αγαπάνε	22	6,8	13	4,1	35	10,9
Δεν του αφιερώνουν πολύ χρόνο, όπως πριν	16	5,0	8	2,5	24	7,5
Ασχολούνται περισσότερο με το δευτερότοκο	15	4,6	9	2,9	14	4,4
Υποχρεώνεται να μοιραστεί	9	2,8	8	2,5	17	5,3
Του επιβάλλεται να ασχολείται με τα αδέρφια του	5	1,6	14	4,3	19	5,9
Θεωρείται μεγάλο και δεν του δίνουν προσοχή	11	3,4	5	1,6	16	5
Δεν απάντησαν	102	31,9	18	5,7	120	35,9
Σύνολο	232	72,3	88	27,7	320	100

Τα τριτότοκα αγόρια ζηλεύουν λιγότερο από τα τριτότοκα κορίτσια (45,5% και 54,5% αντίστοιχα).

Στα αγόρια πρώτη αιτία ζήλιας είναι ότι «τα άλλα έχουν περισσότερα προνόμια» (27,3%), κάτι που δεν συναντάται καθόλου στα κορίτσια. Ως δεύτερη αιτία ζήλιας των αγοριών είναι ότι «οι γονείς έχουν προτίμηση σε ένα από τα άλλα παιδιά» (13,6%). Αντίθετα στα κορίτσια πρώτη αιτία ζήλιας είναι ότι «ασχολούνται οι γονείς περισσότερο με τα άλλα» (27,3%) και ακολουθεί ότι «δεν ασχολούνται όσο πρέπει μαζί τους» (22,7%).

Όσον αφορά τους τρόπους εκδήλωσης Πρωτότοκο

Από τις απαντήσεις, όπως αυτές κα-

ταγράφονται στον Πίνακα 6, διαπιστώνουμε ότι:

Τα πρωτότοκα παιδιά, αγόρια και κορίτσια, έχουν ομοιότητες αλλά και διαφορές στατιστικά σημαντικές στον τρόπο εκδήλωσης της ζήλιας. Έτσι και τα δύο φύλα παρουσιάζουν:

– Παλινδρομικές αντιδράσεις (ενούρηση, πιπίλισμα δακτύλων) αλλά σε διαφορετικό βαθμό. Στα αγόρια το ποσοστό είναι αυξημένο (19,5%) και στα κορίτσια μικρότερο (11,5%).

– Επιθετικότητα, σε δεύτερη σειρά τα αγόρια (18,7%) και σε τρίτη τα κορίτσια (10,1%).

Όσον αφορά την επιθετικότητα όμως, αν αναλύσουμε καλύτερα τις απαντήσεις παρατηρούμε ότι στα αγόρια

Πίν. 5. Κατανομή των πιθανών αιτιών ζήλιας των δευτερότοκων* και τριτότοκων παιδιών όπως προέκυψαν από τις απαντήσεις των γονέων, ως προς το φύλο των παιδιών**

Αίτια	Δευτερότοκα					Τριτότοκα				
	Αγόρια N %		Κορίτσια N %		Σύνολο %	Αγόρια N %		Κορίτσια N %		Σύνολο %
Ασχολούμαι περισσότερο με τα άλλα	22	13,3	25	15,2	28,5	1	4,5	6	27,3	31,8
Τα άλλα έχουν περισσότερα προνόμια	22	13,3	40	24,2	37,6	6	27,3	—	—	27,3
Εκφράζομαι στα άλλα με θαυμασμό	11	6,7	25	15,2	21,8	—	—	—	—	—
Δεν ασχολούμαι όσο πρέπει μαζί του	5	3,0	2	1,2	4,2	—	—	5	22,7	22,7
Το υποχρεώνω να φορά ρούχα των άλλων	7	4,2	6	3,6	7,9	—	—	—	—	—
Έχω μια προτίμηση σε ένα από τα άλλα παιδιά	—	—	—	—	—	3	13,6	1	4,5	18,2
Σύνολο	67	40,6	98	59,4	100	10	45,5	12	54,5	100

κυριαρχεί η λεκτική επίθεση με αρκετά σημαντική διαφορά από τα κορίτσια (ποσοστό 7,2% έναντι 2,9%).

- Ξεσπάσματα οργής, σε τρίτη σειρά στα αγόρια (15,1%) και σε δεύτερη σειρά τα κορίτσια (11,5%).

- Άρνηση, και στα δύο φύλα υπάρχει ο ίδιος περίπου βαθμός (5,0% έναντι 4,3% αντίστοιχα).

Στα κορίτσια όμως εμφανίζεται και η αντιδραση της απομάκρυνσης (4,3%) που δεν υπάρχει καθόλου στα αγόρια.

Αν συγκρίνουμε την εξέλιξη αυτών των αντιδράσεων στα πρωτότοκα παιδιά, διαπιστώνουμε ότι:

- Οι παλινδρομικές αντιδράσεις υποχωρούν (τρίτη σειρά στα αγόρια 5% και τέταρτη στα κορίτσια 5%). Προτεραιότητα έχουν τα ξεσπάσματα οργής (πρώτη σειρά και στα δύο φύλα 23% και 18% αντίστοιχα), ενώ ακολουθεί η επιθετικότητα με 21% και 12% αντίστοιχα.

Όσον αφορά όμως την επιθετικότητα, θα πρέπει να επισημάνουμε ότι στα αγόρια κυριαρχεί πλέον εμφανώς η επί-

θεση (σωματική 14% και λεκτική 7%), ενώ στα κορίτσια υπάρχει μόνο η λεκτική (12%).

- Επίσης, τόσο στα αγόρια όσο και στα κορίτσια, υπάρχουν οι αντιδράσεις της άρνησης (4% στα αγόρια έναντι 5% στα κορίτσια) και της απομάκρυνσης (4% και 6% αντίστοιχα). Παρατηρούμε, όμως, ότι τα αντίστοιχα ποσοστά είναι κατά τι μεγαλύτερα στα κορίτσια.

Εδώ πρέπει επίσης να επισημανθεί ότι τα αγόρια αμέσως μετά τη γέννηση δεν παρουσιάζουν καθόλου την αντίδραση της απομάκρυνσης.

Δευτερότοκο

Από τις απαντήσεις, όπως αυτές καταγράφονται στον Πίνακα 7, διαπιστώνουμε ότι υπάρχουν κάποιες στατιστικά σημαντικές διαφορές μεταξύ των δύο φύλων. Έτσι:

- Τα δευτερότοκα κορίτσια σε αρκετά μεγάλο ποσοστό αντιγράφουν τις ενέργειες του πρωτότοκου (24,7%), ενώ στα αγόρια η αντίδραση αυτή είναι δεύ-

Πίν. 6. Κατανομή των αντιδράσεων των πρωτότοκων απέναντι στα δευτερότοκα ως προς το φύλο των πρωτότοκων

Συμπεριφορά	Αγόρια		Κορίτσια		Σύνολο
	N	%	N	%	
Ενούρηση	13	9,4	7	5,0	20
Πιπίλισμα δακτύλων	14	10,1	9	6,5	23
Ξέσπασμα οργής	21	15,1	16	11,5	37
Άρνηση	7	5,0	6	4,3	13
Απομάκρυνση			6	4,3	6
Λεκτική επίθεση	12	8,6	10	7,2	22
Σωματική επίθεση	14	10,1	4	2,9	18
Σύνολο	81	58,3	58	41,7	139

τερη στη σειρά και σε χαμηλότερο ποσοστό (9,9%).

– Και στα αγόρια και στα κορίτσια υπάρχει η αντιδραση της επίθεσης, πρώτη σε σειρά εκδήλωσης στα αγόρια (12,1%) και δεύτερη σε σειρά στα κορίτσια (17,6%), δηλαδή σε αρκετά υψηλό ποσοστό.

– Όσον αφορά τις άλλες αντιδράσεις ακολουθείται η ίδια σειρά, με τρίτη την προσπάθεια απόσπασης της προσοχής των γονέων (9,3% στα αγόρια και 9,9% στα κορίτσια), την υπερβολική αγάπη (6,6% και 4,9%, αντίστοιχα) και με αδιαφορία (2,2 και 2,7% αντίστοιχα).

Τριτότοκο

Από τις απαντήσεις, όπως αυτές καταγράφονται στον Πίνακα 8 διαπιστώνουμε ότι:

– Τα τριτότοκα κορίτσια σε πρώτη σειρά και μάλιστα σε πολύ υψηλό ποσοστό, εμφανίζουν επιθετικότητα (22,2%) και σε δεύτερη σειρά την γκρίνια (14,8%). Τα τριτότοκα αγόρια σε πρώτη σειρά και σε ίσα ποσοστά εμφανίζουν

την γκρίνια και την αδιαφορία (11,1%), σύμπτωμα το οποίο δεν εμφανίζεται καθόλου στα τριτότοκα κορίτσια.

– Και τα δύο φύλα αντιδρούν με συνεργασία (δεύτερη σε σειρά στα αγόρια, τρίτη σε σειρά στα κορίτσια, με ποσοστό 7,4% και στα δύο φύλα).

– Και τα δύο φύλα προσπαθούν να αποσπάσουν την προσοχή των γονέων τους, όταν ασχολούνται με τα άλλα αδέρφια τους. Το ποσοστό είναι σχετικά υψηλότερο στα κορίτσια (7,4%) έναντι αυτού των αγοριών (3,7%).

– Τα κορίτσια επίσης εκδηλώνονται με υπερβολική αγάπη, αλλά σε ελάχιστο ποσοστό (3,7%).

8. Το όγδοο ερώτημα που θέσαμε είναι αν υπάρχει συνάφεια μεταξύ κοινωνικο-μορφωτικού επιπέδου γονέων και ζήλιας παιδιών. Από τις απαντήσεις, όπως αυτές καταγράφονται στον Πίνακα 9, διαπιστώνεται ότι το μεγαλύτερο ποσοστό, τόσο των πρωτότοκων, όσο και των δευτερότοκων και τριτότοκων παιδιών, τα οποία ζηλεύουν τα αδέρφια

Πίν. 7. Κατανομή των αντιδράσεων των δευτερότοκων απέναντι στα πρωτότοκα ως προς το φύλο των δευτερότοκων

Αντίδραση	Αγόρια		Κορίτσια		Σύνολο	
	N	%	N	%	N	%
Υπερβολική αγάπη	12	6,6	9	4,9	21	11,5
Αντιγράφει τις ενέργειές του	18	9,9	45	24,7	63	34,6
Αδιαφορία	4	2,2	5	2,7	9	4,9
Επιθετικότητα	22	12,1	32	17,6	54	29,7
Απόσπαση της προσοχής των γονέων	17	9,3	18	9,9	35	19,2
Σύνολο	73	40,1	109	59,9	182	100

τους, είναι παιδιά γονέων μέσου, ανώτερου και ανώτατου μορφωτικού επιπέδου. Αντίθετα οι γονείς οι οποίοι είναι επιπέδου Δημοτικού σχολείου ή αγράμματοι, απάντησαν σε πολύ μικρό ποσοστό ότι τα παιδιά τους ζηλεύουν τα αδέρφια τους (Πίνακας 9).

5. Συζήτηση

Πραγματοποιήσαμε αυτή την έρευνα προκειμένου να μελετήσουμε:

- Την ύπαρξη ζήλιας μεταξύ αδερφών και τη σχέση της με τη σειρά γέννησης.

- Τον τρόπο διαμόρφωσης της ζήλιας.

- Τις βασικές αιτίες, τους τρόπους εκδήλωσής της και την αντιμετώπιση της από τους γονείς, σε σχέση με τη σει-

ρά γέννησης και το φύλο.

Από την ανάλυση των δεδομένων μπορούμε να καταλήξουμε σε κάποια ενδεικτικά συμπεράσματα:

- Η ζήλια είναι μια αρκετά συχνή μορφή συμπεριφοράς, η οποία χαρακτηρίζει τις αδερφικές σχέσεις (Πίνακες 1 & 2).

Το φαινόμενο αυτό βρίσκεται σε συμφωνία με τα υπάρχοντα θεωρητικά δεδομένα ότι η ζήλια είναι ένα αρνητικό συναίσθημα, το οποίο αποτελεί την αρνητική πλευρά της συναισθηματικής αμφιθυμίας, όπως οι απόψεις αυτές διατυπώνονται από την M. Klein.

- Η ζήλια είναι συχνότερη στα πρωτότοκα παιδιά. Το εύρημα αυτό επιβεβαιώνει την άποψη ότι η ζήλια είναι συχνότερη στην κατιούσα της μορφή παρά στην ανιούσα της.

- Η ζήλια εξελικτικά διαμορφώνεται

Πίν. 8. Κατανομή των αντιδράσεων των τριτότοκων απέναντι στα πρωτότοκα ως προς το φύλο των τριτότοκων						
Αντίδραση	Αγόρια		Κορίτσια		Σύνολο	
	N	%	N	%	N	%
Υπερβολική αγάπη	—	—	1	3,7	1	3,7
Αντιγραφή ενεργειών	2	7,4	—	—	2	7,4
Αδιαφορία	3	11,1	—	—	3	11,1
Επιθετικότητα	1	3,7	6	22,2	7	25,9
Γκρίνια	3	11,1	4	14,8	7	25,9
Προσπαθεί να πάρει με το μέρος του ένα από τα αδέρφια	—	—	—	—	—	—
Συνεργασία	2	7,4	2	7,4	4	14,8
Ανοιχτές εκδηλώσεις αγάπης	—	—	—	—	—	—
Προσπαθεί να αποσπάσει την προσοχή των γονέων του	1	3,7	2	7,4	3	11,1
Σύνολο	12	44,4	15	55,6	27	100

μέσα από μια κατάσταση προσμονής, η οποία είναι αποτέλεσμα της προετοιμασίας των πρωτότοκων παιδιών με σχετικές συζητήσεις, και έχει θετικά στοιχεία. Τα θετικά στοιχεία υπάρχουν και αμέσως μετά τη γέννηση, με ταυτόχρονη εμφάνιση σε λανθάνουσα κατάσταση και κάποιων αρνητικών στοιχείων (ανυπομονησίας, περιέργειας). Η εξέλιξη αυτή συμφωνεί με τα υπάρχοντα δεδομένα, σύμφωνα με τα οποία τα συναισθήματα διαμορφώνονται μέσα από επιθυμίες, οι οποίες γεννούν προσμονή και ανυπομονησία (Gratiot - Zazzo, 1973).

Στη συνέχεια κάνουν την εμφάνισή τους τα αρνητικά στοιχεία όπως η επιθετικότητα, το ξόσπασμα της οργής, η ανασφάλεια, το άγχος που τη συνοδεύει και ο φόβος. Η επιθετικότητα με την πάροδο

του χρόνου κυριαρχεί περισσότερο, με ανάμεικτα τα στοιχεία της επιβολής και της προσπάθειας επιβολής, η οποία λειτουργεί ως αντισταθμιστικός μηχανισμός στην περίπτωση κατά την οποία κάποιος, που θεωρεί ότι έχασε κάτι το οποίο είχε, βιώνει ένταση και άγχος.

– Υπάρχουν διαφορετικές αιτίες, για τις οποίες ζηλεύουν τα παιδιά, ανάλογα με τη σειρά γέννησής τους.

Έτσι τα πρωτότοκα παιδιά ζηλεύουν περισσότερο, λόγω του ότι βιώνουν συναισθηματική στέρηση και ανασφάλεια, η οποία συνδέεται και με τη μείωση των γονεϊκών φροντιδών. Τα δεδομένα αυτά συμφωνούν σε πολύ μεγάλο βαθμό με τις υπάρχουσες θεωρητικές απόψεις. Σύμφωνα με αυτές, το πρωτότοκο βιώνει το βίωμα του εκθρονισμού (Adler, 1971,

Πίν. 9. Κατανομή απόλυτων συχνοτήτων της γνώμης των γονέων για τη συμπεριφορά του πρωτότοκου παιδιού τους ως προς το μορφωτικό τους επίπεδο και το φύλο τους

Συμπεριφορά	Πατέρας*						Μητέρα**					
	1	2	3	4	5	Σύνολο	1	2	3	4	5	Σύνολο
Δεν ζηλεύει καθόλου το δευτερότοκο	5	17	32	16	13	83	5	11	30	16	22	84
Ζήτησε κάποια στιγμή, αλλά όχι τώρα	3	12	16	22	30	83	8	13	25	14	24	84
Ζηλεύει αλλά δεν εκδηλώνεται	6	10	9	10	14	49	5	6	21	10	7	49
Ζηλεύει και εκδηλώνεται	12	16	14	18	16	76	6	6	21	31	12	76
Δεν απάντησε						29					27	
Σύνολο	26	55	71	66	73	291	24	36	71	71	65	320

Υπόμνημα: Γραμματικές γνώσεις γονέων: 1 = Δημοτικό σχολείο 2 = Μερικές τάξεις Γυμνασίου ή κατώτερη Τεχνική Σχολή 3 = Απόφοιτος εξατάξιου Γυμνασίου ή Λυκείου ή Μέσης Τεχνικής Σχολής 4 = Απόφοιτος Ανώτερης Σχολής (ΚΑ.Τ.Ε.Ε., Παιδαγωγική Ακαδημία κ.τ.ό.) 5 = Απόφοιτος Ανώτατων Εκπαιδευτικών Ιδρυμάτων (Α.Ε.Ι.)

Osterrieth, 1967) διότι για αρκετά μεγάλο χρονικό διάστημα απολάμβανε μιας μονοκυριαρχίας (Ράττνερ, 1969). Αυτό έχει σαν αποτέλεσμα να βιώνει συναισθηματική στέρηση, διότι ερμηνεύοντας τα δεδομένα με το δικό του τρόπο ερμηνείας, πιστεύει ότι οι γονείς του δεν το αγαπούν ή τουλάχιστον δεν το αγαπούν όπως πρώτα. Η ερμηνεία αυτή, την οποία δίνουν τα πρωτότοκα παιδιά, είναι αποτέλεσμα και μιας πραγματικής μείωσης των γονεϊκών φροντίδων προς το πρωτότοκο, λόγω του ότι οι γονείς και κυρίως οι μητέρες στρέφουν το ενδιαφέρον τους προς το δευτερότοκο μωρό, το οποίο έχει μεγαλύτερες ανάγκες. Παρόλο ότι οι φροντίδες αυτές για το δευτερότοκο-μωρό δεν κρατούν για πολύ χρονικό διάστημα, εντούτοις, σύμφωνα με ερευνητικά δεδομένα (Dunn, 1988), τα πρωτότοκα δεν απολαμβάνουν εφεξής ποτέ τις περιποιήσεις τις οποίες είχαν πριν από τη γέννηση του δεύτερου παιδιού.

Τα δευτερότοκα παιδιά ζηλεύουν περισσότερο εξαιτίας της υπεροχής του πρωτότοκου (προνόμια), της έκφρασης θαυμασμού των γονέων προς αυτό καθώς επίσης και της μεγαλύτερης ενασχόλησης των γονέων μαζί του.

Τα δεδομένα αυτά συμφωνούν με την άποψη του Osterrieth (1967) ότι πάντοτε υπάρχει ο άλλος, ο μεγάλος, ο πρωτότοκος, ο οποίος παίζει πάντοτε το ρόλο ενός μοντέλου, ενός προπονητή για μεγάλο. Τα προνόμια του πρωτότοκου του επιτρέπουν να επιβληθεί ευχερέστερα στο δευτερότοκο (Malrieu, 1976), όπως αυτό επιβεβαιώνεται από την έρευνα (βλ. αιτίες ζήλιας στο δευτερότοκο). Επίσης, η έκφραση θαυμασμού των γονέων για το πρωτότοκο είναι αιτία ζήλιας (Ziman, 1959).

Τα τριτότοκα παιδιά ζηλεύουν περισσότερο, λόγω της ύπαρξης προνομίων των μεγαλύτερων και λόγω της μείωσης των γονεϊκών φροντίδων. Αυτή η μείωση είναι σύμφωνα με τον Osterrieth (1967) αποτέλεσμα του γεγονότος ότι συνήθως οι γονείς δεν έχουν πολλά συναισθηματικά αποθέματα και δεν είναι γενικά, από συναισθηματικής απόψεως, πολύ διαθέσιμοι.

– Οι τρόποι με τους οποίους τα παιδιά εκδηλώνουν τη ζήλια τους διαφέρουν, ανάλογα με τη σειρά γέννησης. Έτσι στα πρωτότοκα κυριαρχούν οι παλινδρομικές αντιδράσεις, η επιθετικότητα και τα ξεσπάσματα οργής. Οι αντιδράσεις αυτές ερμηνεύονται από τις υπάρχουσες θεωρητικές απόψεις. Έτσι οι παλινδρομικές αντιδράσεις είναι αποτέλεσμα της συναισθηματικής στέρησης, την οποία βιώνουν τα πρωτότοκα, για τους λόγους που αναφέρθηκαν πιο πάνω. Αυτή η συναισθηματική στέρηση δημιουργεί στο πρωτότοκο μεγάλη ένταση και λύπη, με αποτέλεσμα να αναπολεί τις παλιές ευτυχισμένες στιγμές, τις οποίες βίωνε, όταν απολάμβανε την αποκλειστική φροντίδα των γονέων του. Αυτή η ισχυρή παλινδρομική τάση επιβεβαιώνεται και από το test του ιχνογραφήματος της οικογένειας, στο οποίο τα παιδιά που ζηλεύουν έντονα, αφ' ενός δεν αναπαριστούν τ' αδέρφια τους, αφ' ετέρου προσθέτουν ένα μωρό με το οποίο ταυτίζονται (Corman, 1961). Η επιθετικότητα και τα ξεσπάσματα οργής ερμηνεύονται από τη θεωρία της Klein σύμφωνα με την οποία η επιθετικότητα δεν είναι παρά η έκφραση της αρνητικής πλευράς των συναισθημάτων μας, που είναι το μίσος. Έτσι η ζήλια, που δεν είναι παρά αποτέλεσμα της

βίωσης του μίσους, εκφράζεται με επιθετικότητα.

Στα δευτερότοκα κυριαρχούν οι αντιδράσεις της προσπάθειας μίμησης του πρωτότοκου, οι οποίες ερμηνεύονται αφ' ενός μεν διότι, λόγω της παραμέλησής του, το πρωτότοκο βιώνει κατωτερότητα (Adler, 1971), με αποτέλεσμα να προσπαθεί να ταυτιστεί με το πρωτότοκο, πιστεύοντας ότι έτσι θα προσελκύσει και αυτό την προσοχή και την αγάπη των γονέων του. Από την άλλη πλευρά και στο δευτερότοκο υπάρχει η αντίδραση της επιθετικότητας, διότι και αυτό με τη σειρά του βιώνει συναισθηματική στέρηση.

Στο τριτότοκο κυριαρχούν οι αντιδράσεις της επιθετικότητας αλλά και της γκρίνιας. Η μεν επιθετικότητα εξηγείται λόγω της συναισθηματικής στέρησης, που κι αυτό με τη σειρά του βιώνει, η δε γκρίνια του λόγω της παραμέλησης των γονέων του λειτουργεί ως μέσο διά του οποίου φαίνεται ότι προσπαθεί να επισύρει την προσοχή των γονέων του και να ασχοληθούν μαζί του.

- Η αντιμετώπιση τόσο των ενδεικτικών αντιδράσεων της ζήλιας, όσο και της ανοιχτής εκφράσής της είναι θετική. Αυτό μπορεί να ερμηνευθεί από το γεγονός ότι οι γονείς στο μεγαλύτερο ποσοστό τους έχουν ένα μέσο, ανώτερο και ανώτατο μορφωτικό επίπεδο, το οποίο τους βοηθάει να είναι συγκαταβατικοί και ανεκτικοί στη ζήλια των παιδιών τους.

- Το φύλο από ό,τι φαίνεται δεν είναι ο καθοριστικότερος παράγοντας δημιουργίας ζήλιας σε σχέση με τη σειρά γέννησης. Έτσι στα πρωτότοκα παιδιά και τα δύο φύλα ζηλεύουν σε ίσο σχεδόν ποσοστό. Αντίθετα στα δευτερότοκα

παιδιά φαίνεται ότι το φύλο σχετίζεται περισσότερο με τη ζήλια, αφού τα δευτερότοκα κορίτσια ζηλεύουν περισσότερο από τα αγόρια.

Επίσης στην περίπτωση κατά την οποία τα δύο παιδιά ανήκουν στο ίδιο φύλο, φαίνεται ότι δημιουργείται περισσότερη ζήλια μεταξύ των κοριτσιών.

- Το φύλο φαίνεται να σχετίζεται με τις διαφορετικές αιτίες, οι οποίες δημιουργούν τη ζήλια των παιδιών.

Έτσι στα πρωτότοκα αγόρια υπάρχει πολύ έντονη ανασφάλεια, η οποία ενδεχομένως θα μπορούσε να ερμηνευθεί ως αποτέλεσμα του βιώματος του εκθρονισμού το οποίο από ό,τι φαίνεται είναι πολύ εντονότερο στα αγόρια. Αυτό μπορεί να συμβαίνει αν λάβουμε υπόψη τις υπάρχουσες απόψεις σχετικά με την ανδρική κυριαρχία και πρωτοκαθεδρία (ψυχαναλυτικές απόψεις), ενώ όσον αφορά τη συναισθηματική στέρηση δεν υπάρχει μεγάλη διαφορά. Και τα δύο φύλα τη βιώνουν σε παρόμοιο βαθμό, με εντονότερη τη βίωσή της από το αγόρι, γεγονός που πάλι ερμηνεύεται από τις ανωτέρω απόψεις.

Επίσης στα δύο φύλα υπάρχει η βασική αιτία της παραμέλησης του πρωτότοκου από τους γονείς (δεν του αφιερώνουν πολύ χρόνο, ασχολούνται περισσότερο με το δευτερότοκο) σε μεγαλύτερο ποσοστό πάλι στα αγόρια (9,6% και 5,4% αντίστοιχα), γεγονός που συνδέεται και με την εξέλιξη των γονέων οι οποίοι ποτέ δεν είναι απόλυτα ίδιοι, απέναντι στα παιδιά τους (Osterrieth, 1967).

Επίσης, επιβάλλεται να επισημανθεί ότι στα κορίτσια υπάρχει και μια αιτία ζήλιας (4,3% έναντι 1,6% στα αγόρια) η οποία δεν είναι άλλη από την επιβολή της απασχόλησης με το δευτερότοκο, γε-

γονός που θα μπορούσε να ερμηνευθεί από τη θεωρία των ρόλων και των στερεοτύπων σχετικά με το γυναικείο φύλο.

- Το φύλο φαίνεται να σχετίζεται και μάλιστα σε σημαντικό βαθμό με τους τρόπους εκδήλωσης, εφόσον τα δύο φύλα παρουσιάζουν ποσοτικές διαφορές όσον αφορά κάποιους χαρακτηριστικούς τρόπους εκδήλωσης, όπως: παλινδρόμηση, επιθετικότητα, ξεσπάσματα οργής. Τα χαρακτηριστικά αυτά βρίσκονται σε μεγαλύτερο βαθμό στα αγόρια.

Θα πρέπει εδώ να επισημάνουμε ότι και στα κορίτσια καταγράφεται σε σημαντικό βαθμό η αντίδραση της επιθετικότητας, γεγονός που ανατρέπει τις υπάρχουσες μέχρι σήμερα απόψεις, σύμφωνα με τις οποίες η επιθετικότητα χαρακτηρίζει τις συμπεριφορές των αγοριών (Askew & Ross, 1992). Αυτό θα μπορούσε να ερμηνευθεί, σύμφωνα με τις Αντλεριανές απόψεις, με την υιοθέτηση από το κορίτσι, λόγω γυναικείας μειονεξίας, μορφών συμπεριφοράς, οι οποίες έχουν συνδεθεί κατεξοχήν με το ανδρικό φύλο, όπως είναι η επιθετικότητα.

Όμως υπάρχει μια ποιοτική διαφορά, όσον αφορά την επιθετικότητα, ότι στα αγόρια κυριαρχεί η σωματική μορφή (χτυπήματα, κλοτσιές κ.ά.), ενώ στα κορίτσια η λεκτική.

Κάποιες άλλες μικροδιαφορές, οι οποίες αξίζει να επισημανθούν είναι:

α. Τα κορίτσια παρουσιάζουν ενδεικτικές τάσεις απομάκρυνσης γεγονός το οποίο ίσως ερμηνεύεται από την αρνητικότερη, κατά περίπτωση, στάση των γονέων απέναντι στο κορίτσι.

β. Στα δευτερότοκα κορίτσια υπάρχει μια μεγαλύτερη τάση για αντιγραφική ενεργειών των πρωτότοκων.

Και στις δύο αυτές περιπτώσεις ίσως οι λεπτές αυτές διαφορές να ερμηνεύονται από τη στάση των γονέων απέναντι στο κορίτσι και τη γυναικεία κατωτερότητα (Adler, 1971, Horney, 1970). Βέβαια, για να δοθεί απάντηση θα πρέπει να μελετηθούν επιμέρους περιπτώσεις.

Επίσης τα τριτότοκα κορίτσια προσπαθούν περισσότερο να προκαλέσουν την προσοχή των γονέων σε σχέση με τα τριτότοκα αγόρια. Ίσως και αυτή η διαφορά να σχετίζεται με το φύλο, αλλά το δείγμα είναι πολύ μικρό, ώστε να επιτρέπει την εξαγωγή συμπερασμάτων.

- Το μορφωτικό επίπεδο των γονέων φαίνεται ότι σχετίζεται με την επισημάνση της ύπαρξης ζήλιας στα παιδιά τους: οι γονείς ανώτερου και ανώτατου επιπέδου είναι περισσότερο ευαίσθητοποιημένοι στα προβλήματα των παιδιών τους.

- Ένα μεγάλο ποσοστό παιδιών δεν εκφράζει ανοιχτά τη ζήλια για τα αδέρφια του (πρωτότοκο 60,9%, δευτερότοκο, τριτότοκο 39,2%).

Η μη έκφραση της ζήλιας εξηγεί σε μεγάλο βαθμό την επιθετικότητα και τις αρνητικές αντιδράσεις, οι οποίες συνοδεύουν τη ζήλια. Γνωρίζουμε από την ψυχανάλυση, ότι οποιοδήποτε βίωμα, το οποίο μάς είναι δυσάρεστο, πρέπει να το αντιμετωπίσουμε δίνοντας συνειδητές και ρεαλιστικές απαντήσεις. Στις περισσότερες όμως περιπτώσεις, τα αρνητικά βιώματα δεν γίνονται αποδεκτά από το περιβάλλον. Συγκεκριμένα εδώ, όσον αφορά τη ζήλια, τα παιδιά μαθαίνουν ακόμη και πριν από τη γέννηση του δεύτερου παιδιού, ότι είναι αποδεκτά απ' τους γονείς όταν αγαπούν τ' αδέρφια τους. Έτσι τα παιδιά τα οποία βιώνουν αρνητικά συναισθήματα, στην προκει-

μένη περίπτωση ζήλια για τ' αδέρφια τους, αισθάνονται άσχημα, με αποτέλεσμα να βιώνουν ενοχές. Αυτό τα οδηγεί στην απώθηση, γεγονός το οποίο κάνει μετά την απωθημένη ζήλια να εκδηλώνεται περισσότερο έντονα.

Προσπαθήσαμε, μέσα στα πλαίσια μιας αντιπροσωπευτικής έρευνας, να προσεγγίσουμε τα προβλήματα της ζήλιας, μελετώντας μερικές απ' τις πτυχές τους. Ευελπιστούμε στο μέλλον να διεξαγάγουμε μια παρόμοια έρευνα σε πολύ αντιπροσωπευτικότερο δείγμα και με περισσότερες μεθόδους (χρήση προβολικών μεθόδων), ώστε να έχουμε αναλυτικότερα στοιχεία για το συγκεκριμένο πρόβλημα.

Βιβλιογραφικές αναφορές

- Abraham, K., (1965). *Oeuvres Completes*. Paris: Payot.
- Άντλερ, Α. (1971). *Ανθρωπογνωσία*. Αθήνα: Μπουκουμάνης.
- Arthus, A. (1977). *Ένας άγνωστος κόσμος, τα παιδιά μας*. Αθήνα: Αλικιώ της και υιοί.
- Askew, S. & Ross (1992). *Τ' αγόρια δεν κλαίνε*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Badouin, Ch. (1960). *L' ame enfantine et la Psychanalyse*. Paris et Neuchatel: Delachaux et Niestle.
- Bergman, M.S. (1995). On love and its enemies, in *Psychanalytic Review*, Feb. vol. 82 (1).
- Corman, L. (1961). *Le test du dessin de famille*. Paris: P.U.F.
- Cahn, P. (1962.). *La relation fraternele chez l' enfant*. Paris: P.U.F.
- Carmichael, L. (1952). *Manuel de Psychologie de l' enfant*. Vol. 3. Paris: P.U.F.
- Dumas, G. (1965). *La vie affective*. Paris: P.U.F.
- Freud, A. (1942). *Le moi et les mecanismes de defense*. Paris: P.U.F.
- Gratitot, H. & Zazzo, R. (1973). *Traite de Psychologie de l' enfant*, vol. 5 : La formation de la Personnalite. Paris: P.U.F.
- Grottpeter, J.K, Crick, N.R, (1996). Relational aggression, over aggression, and friendship, in *Child Development*, Oct. vol 67 (5).
- Isaacs, S. (1959), *Parents et enfants*. Paris: P.U.F.
- Καραθανάση, Α. (1993). *Ζηλεύω*. Αθήνα.
- Klein, M. & La Riviere, J. (x.x). *L' amour et la haine*. Paris: Payot.
- Malrieu P. (1976). *Les emotions et la personnalite de l' enfant*. Paris: Vrin.
- Mauco, G. (1993). *Education de la sensibilite chez l' enfant*. Paris: Editions Familiales de France.
- Mascuich, S., Kienapple, K. (1993). The emergence of jealousy in children 4 months to 7 years of age, in *Journal of Social and Personal Relationships*. Aug. Vol. 10 (3).
- Μπήτσερ, Γ. & Μ. (1992). *Το σημάδι του Κάιν. Η ανατομία της ζήλιας*. Αθήνα: Γλάρος.
- Osterrieth, P. (1967). *L' enfant et la famille*. Paris: Scarabee.
- Porot, M. (1959). *L' enfant et les relations familiales*. Paris: P.U.F.
- Rambert, M. (1954). *La vie affective et morale de l' enfant*. Neuchatel Paris: Delachaux et Niestle.
- Ράττνερ, Γ. (1969). *Ανατρέφω σωστά το παιδί μου*; Αθήνα: Μπουκουμάνης.
- Sinclair, I., McCluskey, N. (1996). Invasive partners: An exploration of

- attachment, communication and family patterns, in *Journal of Family Therapy*, 1996, Feb. vol 18 (1).
- Ziman, E. (1959). *La jalousie chez l'enfant*. Paris: Scarabee.
- Winnicott, D.W. (1994). *Συζητήσεις με τους γονείς*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Χόρνεϋ, Κ. (1970). *Η ψυχολογία της γυναικάς*. Αθήνα: Γλάρος.

Περίληψη

Η παρούσα έρευνα αποσκοπεί στη μελέτη της παιδικής ζήλιας και πραγματοποιήθηκε με τη μέθοδο του ερωτηματολογίου, το οποίο συμπληρώθηκε από τις μητέρες παιδιών προσχολικής και σχολικής ηλικίας.

Από τα δεδομένα της έρευνας προκύπτει ότι: Η ζήλια υπάρχει σε όλα τα παιδιά και σχετίζεται με τη σειρά γέννησης (περισσότερο ζηλεύουν τα πρωτότοκα)· η διαμόρφωση της ζήλιας ακολουθεί την πορεία από την προετοιμασία και την κυριαρχία θετικών προσμονών στην κυριαρχία αρνητικών στοιχείων· υπάρχουν διαφορετικές αιτίες και τρόποι εκδήλωσης σε σχέση με τη σειρά γέννησης· το φύλο σχετίζεται όχι τόσο με τη σειρά γέννησης, αλλά περισσότερο με τις αιτίες της ζήλιας και τους τρόπους εκδήλωσης· και, τέλος, το μορφωτικό επίπεδο των γονέων φαίνεται να σχετί-

ζεται με την επισήμανση της ύπαρξης ζήλιας στα παιδιά τους.

Abstract

The aim of this study is to contribute to the better understanding of infantile jealousy. Infantile jealousy can be defined as a negative feeling caused by emotional deprivation. Our survey was conducted among the mothers of children at school or pre-school age, who filled out a questionnaire.

According to the findings of our survey: Infantile jealousy is a feeling most common to all children. However, the first born are more jealous than all the others. The way that parents prepare their children in order to welcome the new born has a lot to do with the development and the process of this feeling. The rank of order as well as the gender of the child exerts influence on the causes and the symptoms of infantile jealousy. Finally, our results suggest that there is a negative correlation between SES and the symptoms of jealousy.

Λέξεις-κλειδιά

Ζήλια, βίωση, συναισθηματική στέρση.